

УДК 346.22:332

Т. І. ШВИДКА

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри господарського права
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
e-mail: tazik0009@mail.ru

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗРОСТАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена аналізу господарсько-правових засобів впливу на зростання конкурентоспроможності національної економіки. Засоби підвищення конкурентоспроможності повинні бути диференційовані, адже завдяки цьому можна вести мову про детальне і предметне розроблення системи господарсько-правових засобів та механізмів впливу держави на відповідну властивість національної економічної системи.

Ключові слова: конкурентоздатність, господарсько-правове забезпечення зростання конкурентоздатності, економічна політика держави, господарсько-правові засоби підвищення конкурентоздатності.

Постановка проблеми. З'ясування можливостей держави впливати на відповідні відносини саме господарсько-правовими засобами вимагають розбудови цілісної концепції функціонування відповідного напрямку господарсько-правової політики, включаючи визнання його об'єктів, засобів, форм реалізації, індикаторів, ефективності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що в різні часи питаннями конкурентоспроможності займалися такі провідні вчені-економісти, як Ф. Котлер, К. Ісікава, А. Бранденбургер, М. Портер та інші. Серед вітчизняних досліджень у цій сфері потрібно виділити таких вчених, як В. Александрова, Я. Базилюк, Ю. Бажала, Я. Жаліло, І. Крючкова, Н. Ба-

гацька, І. Путь, Н. Тарнавська та ін. Але, незважаючи на високу актуальність теми, господарсько-правові аспекти проблеми забезпечення конкурентоздатності не отримали в наукових дослідженнях необхідної уваги.

Формулювання цілей. Стан конкурентоздатності національної економіки, вітчизняних підприємств та товарів і послуг, що ними виробляються, як основна властивість, яка повинна стати одним із головних об'єктів державної економічної політики. Проблема конкурентоздатності потребує її законодавчої фіксації в усіх її сутнісних виявах. Потребує напрацювання система господарсько-правових засобів, що безпосередньо впливають на зростання конкурентоздатності національних виробництв — суб'єктів господарювання та товарів і послуг вітчизняних товаровиробників.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення конкурентоздатності національної економіки, національних суб'єктів господарювання та відповідних товарів і послуг є ключовою метою економічної політики держави, її організаційного, ресурсного, правового, інформаційного впливу на сферу господарювання. Особливого значення в цьому сенсі набуває створення цілісного правового механізму, що об'єднав би найбільш ефективні господарсько-правові засоби такого впливу. Особливістю господарсько-правового впливу на забезпечення конкурентоздатності національної економіки є поєднання загальнообов'язкових, координаційних, організаційних, контрольних та інших організаційно-господарських засобів, спрямованих на забезпечення відповідних факторів виробництва, що базується насамперед на державному регулюванні відносин у цій сфері.

Показники конкурентоздатності як необхідні елементи змісту і спрямованості економічної політики держави мають у своїй генезі результати структурно-галузевої, інвестиційної, інноваційної, зовнішньоекономічної, грошово-кредитної, амортизаційної та інших її напрямів. У цьому контексті необхідно визначити, що в інструментальному сенсі лівова частка засобів впливу на економічні процеси припадає саме на господарсько-правові засоби державного регулювання господарської діяльності. Стаття 12 ГК України визначає, що держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності [1]. До основних засобів належать державне замовлення, ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація, застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій цільових інновацій та субсидій [1]. Однак, на думку Д. В. Задихайла, чинне законодавство України не містить цілісного механізму державного регулювання ринкових економічних відносин. Дійсно, окремі засоби такого регулювання та відповідні меха-

нізми їх застосування врегульовані в окремих законах України, але системного органічного механізму, що був би ефективним, мінімізував можливості зловживання правом та корупційними діями, сьогодні не існує [2].

Конкурентоздатність — це ключове інтеграційне завдання економічної політики держави, стрижень будь-яких державних програм економічного розвитку. Стан конкурентоспроможності національної економіки має стати ключовим синтетичним об'єктом макроекономічної та господарсько-правової політики держави і має отримати в ній структурну фіксацію як обов'язковий компонент програмних документів держави шляхом визначення в них відповідної мети та завдань, кола правових засобів і механізмів, що мають бути застосовані, переліку правових джерел їх закріплення, а також визначення комплексу статистичних показників, необхідних для оцінки ефективності реалізації названої політики та державних програм. Проблема зростання конкурентоздатності включена до деяких державних цільових програм та концепції державних програм. Слід однак зазначити, що кожна з них має власне спрямування, а конкурентоздатність як ключова властивість національної економіки і як основний критерій ефективного впливу держави на економічні відносини має фрагментарне забезпечення.

Основними формами державного планування господарської діяльності є Державна програма економічного та соціального розвитку України, Державний бюджет України, а також інші державні програми з питань економічного і соціального розвитку, порядок розробки, завдання та реалізація яких визначаються Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р. № 1602-III [3]. Проблема, як уявляється, полягає у відсутності у класифікації державних програм, передбачених зазначеним вище Законом, окремого типу програм економічного розвитку, спрямованих саме на підвищення конкурентоздатності національної економіки, національного товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках товарів та послуг.

Однак одним із пріоритетних обов'язків держави є усвідомлення розмежування і взаємодії приватноправових і публічно-правових засад регулювання відносин щодо забезпечення конкурентоздатності національної економіки. У цьому контексті заслуговують на увагу функціональні зобов'язання Кабінету Міністрів України, передбачені ст. 116 Конституції України щодо розробки і здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України [1]. Серед основних напрямів економічної політики держави (ст. 10 ГК України) законодавець регламентує, що антимонопольно-конкурентна політика, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення виявів

дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки [1].

Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок про відсутність довгострокових, стратегічних програм економічного розвитку. Цей недолік законодавчого забезпечення прогностичної та програмної діяльності держави пояснюється зокрема і тим, що кожен уряд, приймаючи ту чи іншу програму економічного розвитку на рік, фактично не несе відповідальності за наслідки своєї діяльності, ставлячи під загрозу саме існування цілісної та послідовної економічної політики у вітчизняній сфері. А отже, програма підвищення конкурентоспроможності повинна мати довгостроковий характер, адже передбачає зміни у складі основних фондів, кваліфікації працівників, освоєнні нової товарної номенклатури тощо.

Зрозуміло, що виникає необхідність розбудови цілісної системи організаційних, фінансових, правових та інших засобів впливу держави на зростання рівня конкурентоздатності національної економіки та необхідність створення універсального базового правового понятійного апарату документів відповідної державної політики, змісту господарсько-правового забезпечення механізмів оцінки діяльності відповідальних за це органів держави.

Господарсько-правові засоби регулювання господарської діяльності і, зокрема, організаційно-господарського впливу на господарську діяльність мають бути сфокусовані на кінцеву мету — забезпечення ефективного господарювання шляхом виробництва висококонкурентоздатних товарів та послуг.

Господарсько-правові засоби забезпечення зростання конкурентоздатності повинні бути диференційовані залежно від різних критеріїв. Найпоширенішою є диференціація залежно від рівнів її реалізації на конкурентоздатність національної економіки; конкурентоздатність галузей, кластерів; конкурентоздатність товаровиробників; конкурентоздатність товарів та послуг.

Саме диференціація об'єктів конкурентоздатності має дозволити створити необхідну концепцію конкурентоздатності національної економіки, сформулювати відповідну політику держави та забезпечити її детальну розробленою системою державних цільових програм та нормативно-правових джерел, що запроваджували б адресне застосування необхідних господарсько-правових засобів.

Механізм господарсько-правового впливу на процеси зростання конкурентоздатності результатів господарської діяльності суб'єктів господарювання за об'єктним критерієм на мікроекономічному рівні має бути сфокусовано на зниженні трансформаційних та трансакційних витрат; сприянні залученню додаткових інвестицій у виробництво конкурентоздатної продукції для зрос-

тання її обсягів та серійності й стимулюванні процесів підвищення якості товарів та послуг суб'єктів господарювання.

Зниження трансакційних витрат відбувається за рахунок дерегуляції організаційно-господарських відносин, зокрема через зниження податкового тиску, спрощення механізмів оподаткування та надання правових гарантій забезпечення прав власності та корпоративних прав, а також за рахунок спрощення дозвільних процедур.

Зниження трансформаційних витрат відбувається шляхом запровадження інновацій у виробничий процес, що в кінцевому результаті зменшують собівартість продукції за рахунок зниження вартості сировини, матеріалів, енергії та вартості технологічних трансформацій у виробничому процесі, а також шляхом впливу на зниження кон'юнктурно-цінових факторів виробничого процесу.

Так, конкурентоспроможність на мікрорівні виявляє себе насамперед на рівні окремих товарів та послуг. Адже для споживача на перший план виходять такі властивості товару, як його ціна та якість.

Якість продукції, зазначає М. М. Кузьміна, виступає визначальним фактором соціальної, екологічної, структурно-галузевої, зовнішньоекономічної політики держави. З одного боку, виробництво якісної продукції визначає рівень життя населення країни, здоров'я нації та безпеки навколишнього середовища. З другого боку, це можливість прискорення темпів економічного розвитку та підвищення ролі держави на міжнародному рівні [4].

Що стосується кон'юнктурно-цінових факторів, то слід зазначити, що вартісний аспект зростання конкурентоздатності складається з цілої низки передумов. До таких належать, наприклад, вартість сировини, вартість транспортних перевезень (залізничним або трубопровідним транспортом) тощо. Таким чином держава, що має цінові важелі впливу на вітязняні природні ресурси або рівень тарифів на перевезення вантажів, які здійснюються, наприклад, державним монополістом «Укрзалізницею», може впливати на собівартість конкретних товаровиробників, і таким чином впливати на рівень її конкурентоздатності.

У свою чергу власне цінові умови можуть впливати на конкурентоспроможність не тільки в абсолютній формі — через грошову вартість товару, але й умовами придбання товару (наприклад, шляхом надання кредиту тощо), а також умовами його споживання (наприклад, шляхом здійснення технічного обслуговування тощо). Слід зазначити, що конкурентоспроможність суб'єкта господарювання визначається не тільки об'єктивними ціновими та якісними параметрами продукції, що ним виробляється, безвідносно отримала вона правову кваліфікацію як інноваційна чи ні. Надзвичайно важливими

є фактори організації експорту, включаючи збутові можливості на зарубіжних ринках. Із правової точки зору в цьому плані важливими є державні програми підтримки експортерів (що звичайно не можуть суперечити вимогам СОТ), законодавче регулювання інвестування з України щодо створення дочірніх збутових підприємств або філій.

На макроекономічному рівні механізм господарсько-правового впливу на зростання конкурентоздатності національної економіки має бути спрямований на: забезпечення режиму реальної економічної конкуренції товаровиробників на національному ринку; використання монетарних засобів валютної політики держави з метою стимулювання експорту товарів та послуг з України; здійснення міжнародно-правових заходів України щодо отримання зовнішньоекономічних експортних преференцій шляхом приєднання до зон вільної торгівлі в межах СОТ.

Держава впливає на ціновий чинник конкурентоздатності, в тому числі завдяки використанню монетарних засобів. У зв'язку зі вступом України, як і більшості інших країн до СОТ, суттєво знижені можливості держав здійснювати державну підтримку національним товаровиробникам, і таким чином впливати на зниження собівартості відповідних товарів та послуг. В цих умовах держави акцентують власну економічну політику на використанні монетарних засобів державного регулювання. Зокрема, шляхом цілеспрямованого впливу на курс національної валюти стосовно валют країн, куди продукти переважно експортуються.

Знижуючи курс національної валюти порівняно з доларом США або євро, фактично створюється можливість її здешевлення на іноземних ринках. Ці засоби найбільш активно використовують Китай та інші країни, що проводять агресивну економічну політику.

Серед основних господарсько-правових засобів забезпечення підвищення конкурентоздатності національної економіки та вітчизняних суб'єктів господарювання можна зазначити: 1) державні цільові програми; 2) державні замовлення з метою стимулювання виробництва інноваційної, конкурентоспроможної продукції; 3) державні закупівлі інноваційної конкурентоспроможної продукції; 4) засоби технічного регулювання; 5) імпорт державою новітніх технологій з наступною передачею прав на їх використання суб'єктами господарювання державного та недержавного секторів національної економіки; 6) державна підтримка національних суб'єктів господарювання, що реалізують інвестиційно-інноваційні проекти у сфері виробництва конкурентоспроможної продукції шляхом запровадження: а) регресивного оподаткування прибутку, отриманого від реалізації конкурентоспроможної продукції; б) податкового імунітету щодо операцій з увезення на митну територію України обладнання та устаткування для забезпечення інноваційних та кон-

курентоспроможних виробництв; в) державного страхування комерційних ризиків у сфері виробництва, особливо перспективних конкурентоздатних видів товарів та послуг тощо; г) використання конструкції договорів про державно-приватне партнерство щодо реалізації масштабних інвестиційно-інноваційних проектів для створення адресних спеціальних режимів господарювання у сфері виробництва інноваційної конкурентоспроможної продукції; д) заходів дерегуляції організаційно-господарського забезпечення виробничої, будівельної, науково-технічної та інших видів діяльності у сфері господарювання; е) спеціальних режимів господарювання у сфері виробництва інноваційної конкурентоспроможної продукції, в межах яких зазначене коло господарсько-правових засобів забезпечення конкурентоздатності застосовується шляхом цільового та диференційованого підходу до їх компонування.

Слід звернути увагу на пропозицію вчених А. Савченко та Н. Москалюка щодо впровадження регресивного оподаткування, яке передбачає зниження податкової ставки в міру зростання податкової бази. Механізм регресивного оподаткування, його ефективність залежать від оптимальності визначення формули співвідношення між темпами зниження податкової ставки і темпами зростання податкової бази [5].

Як зазначає В. І. Кухар, не можна формувати загальний універсальний жорсткий механізм оподаткування для усієї економічної діяльності як такої. Це створює підприємствам передумови для самостійного зниження податкової ставки, тобто не за встановленою державною статистичною шкалою, а залежно від темпів зростання прибутку, який є результатом зростання реалізації продукції, що отримала відповідну кваліфікацію як інноваційна або конкурентоздатна [6].

Отже, завдяки механізму регресивного оподаткування суб'єкт господарювання безпосередньо стимулюється до зростання обсягів виробництва та реалізації відповідної конкурентоспроможної продукції, а також до реінвестування звільненої від оподаткування частини прибутку у виробництві продукції та у розширене відтворення виробництва конкурентоспроможної продукції.

Звичайно, що деталізація механізму регресивного оподаткування є предметом вивчення фінансово-правової науки, але тема підвищення конкурентоспроможності зачіпає не тільки господарсько-правові аспекти, але й інші напрями економічної політики держави, у тому числі структурно-галузевої, інвестиційної, інноваційної, зовнішньоекономічної, грошово-кредитної, амортизаційної та інших її напрямів.

Дійсно, безперечною є роль інновацій у справі підвищення або забезпечення конкурентоздатності окремих товарів та послуг. Однак як на мікрорівні, так і на макрорівні розглядуваної проблеми інноваційний компонент є лише

одним із цілої низки властивих факторів. Адже конкурентоздатність товарів та послуг може бути забезпеченою на певний період і поза інноваційними засобами, що сприяють зниженню трансформаційних витрат суб'єкта господарювання. До таких можна віднести і засоби податкової політики, зокрема регресивного оподаткування, що пропонується, засоби грошової політики, що підвищують конкурентоздатність експорту української продукції, засоби дерегуляції законодавчого забезпечення господарської діяльності тощо. Однак у стратегічному сенсі дійсне тільки підвищення технологічного рівня вітчизняної виробничої бази може забезпечити стійкий характер національної економічної конкурентоздатності.

Таким чином, проблема полягає в застосуванні системи господарсько-правових засобів, що мають впливати на комплекс факторів забезпечення конкурентоздатності. Адже впровадження інновацій, якщо їх розглядати автономно, супроводжується надвисокими виробничими ризиками, а також важкими інвестиційними навантаженнями, які мають бути компенсовані відповідними засобами організаційно-господарського впливу для ефективної кінцевої реалізації таких інноваційних проектів.

Висновки. Отже, ми перерахували так би мовити «арсенал» господарсько-правових механізмів, що можуть бути ефективними для впливу на суб'єктів господарювання з метою стимулювання їх активності до зниження собівартості продукції, запровадження інновацій, інвестування у конкурентоспроможні види виробництва тощо. Але конкретну компоновку цих засобів або механізмів слід здійснювати лише під конкретне завдання економічної політики, формуючи при цьому спеціальні правові режими господарювання щодо виробництва тієї чи іншої конкретної конкурентоспроможної продукції.

По-перше, створити універсальний системний комплекс правових засобів забезпечення конкурентоздатності можливо лише для національної економіки як такої. На усіх інших рівнях — об'єктах відповідної політики держави можуть створюватись лише власні конфігурації використання названих засобів. Для економіки як такої доцільно вказані засоби розділити на дві великі групи: засоби макроекономічного регулювання та засоби безпосереднього впливу на суб'єктів господарювання.

По-друге, систематика таких засобів передбачає її розподіл на групи, що знижують як трансформаційні, так і трансакційні витрати.

По-третє, такі засоби можуть класифікуватися за ознакою фази процесу господарської діяльності, зокрема, інвестування, виробництва та реалізації, в тому числі експорту. Кожна з них передбачає власну систему засобів, що мають забезпечити конкурентну ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України : від 16 січ. 2003 р. № 436-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Задихайло Д. В. Державне регулювання ринкових відносин як актуальна юридична проблема / Д. В. Задихайло // Укр. комерцій. право. – 2005. – № 6. – С. 18–29.
3. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1602-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 25. – Ст. 195.
4. Кузьміна М. М. Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції : монографія / М. М. Кузьміна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків : ФІНН, 2010. – 184 с.
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. № 254 к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Кухар В. І. Господарсько-правове забезпечення державної інвестиційної політики в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. / Василь Іванович Кухар ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; наук. кер. Д. В. Задихайло. – Харків, 2008. – 198 с.
7. Савченко А. Податок на прибуток підприємств як інструмент інвестиційної політики держави / А. Савченко, Н. Москалюк // Економіка України. – № 3. – 2003. – С. 21–32.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014

Рецензент — доктор юридичних наук, доцент В. С. Мілаш, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — V. S. Milash, Doctor of Legal Sciences, associate professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Т. И. ШВЫДКАЯ

кандидат юридических наук, ассистент кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ РОСТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена анализу хозяйственно-правовых средств воздействия на рост конкурентоспособности национальной экономики. Средства повышения конкурентоспособности должны быть дифференцированы, поскольку именно с помощью этого можно говорить о детальной и предметной разработке системы хозяйственно-право-

вых средств и механизмов воздействия государства на соответствующее свойство национальной экономической системы.

Ключевые слова: конкурентоспособность, хозяйственно-правовое обеспечение роста конкурентоспособности, экономическая политика государства, хозяйственно-правовые средства повышения конкурентоспособности.

T. I. SHVIDKA

PhD. in Law, assistant of the department of Economic Law National Law University, Yaroslav the Wise, Kharkiv

ECONOMIC AND LEGAL MEANS TO ENSURE COMPETITIVENESS NATIONAL ECONOMY

Problem setting. The paper is devoted to the analysis of the economic and legal means of the influence on the growth of competitiveness of the national economy. Elucidation the capacity of the state influences on the appropriate relations, especially economic and legal means require the development of a holistic concept of functioning relevant field of economic and legal policy, including its recognition of objects, tools, forms of implementation, indicators, efficiency and so on.

Recent research and publications analysis. The issue of competitiveness analyzes V. Alexandrov, J. Bazyliuk, J. Zhalilo, I. Kryuchkov, N. Bagatskaya, J. Way, N. Tarnavska and others.

Paper objective. The article aims to study the economic and legal measures that directly affect the growth of competitiveness of domestic industries.

Paper main body. The state of the competitiveness of the national economy, local businesses and the goods and services they produced, as a basic feature that should be one of the main objects of economic policy. A problem of the competitiveness requires a legislative fixing it in all its essential forms, requires working out on a system of economic and legal means to directly influence on the growth of the competitiveness of the national industries — business entities and the goods and services of domestic producers.

Ensuring the competitiveness of the national economy, national entities and related goods and services is a main aim of economic policy, its organizational, resource, legal and informational influence on the scope of management. The particular importance in this regard has the creation of an integrated legal mechanism that would join the most effective economic and legal means to influence them.

The economic and legal regulations of economic activities should be focused on the ultimate goal — to ensure effective management by producing highly competitive products and services.

Economic and legal means of providing the growth of competitiveness should be differentiated according to various criteria. The most common is the differentiation depend-

ing on the level of its implementation on the competitiveness of the national economy; competitive industries, clusters; competitiveness of producers; competitive products and services.

The mechanism of the economic and legal implications on the growth of the competitiveness of the results of the business entities for the object at the microeconomic level criteria should be focused on reducing the transformation and transaction costs; promote sustainable investment in additional production of competitive products to increase its volume and serial stimulating and enhancing the quality of goods and services entities.

Conclusions of the research. In the paper the author defines a range of basic state-legal means of improving the increasing of the competitiveness of the national economy and national entities, such as the state targeted programs; public procurement with the aim to stimulate the production of innovative and competitive products; public procurement of innovative and competitive products; means of technical regulation; the state import of new technologies; state support for national entities that implement investment and innovation projects in the production of competitive products by introducing: a) regressive tax profit; b) tax immunity for certain operations to provide innovative and competitive industries; c) state insurance of commercial risks in production; d) the use of construction contracts on public-private partnership; e) deregulation measures in the field of management; f) special management procedure in the production of innovative and competitive products.

Short Abstract to an article

ECONOMIC AND LEGAL MEANS TO ENSURE COMPETITIVENESS NATIONAL ECONOMY

Abstract. The economic and legal means of influencing the growth of competitiveness of the national economy are analyzed. Factors increasing competitiveness should be differentiated, which will provide detailed and substantive development of the system of economic and legal means and mechanisms of state control.

Key words: competitiveness, indicators of the competitiveness, state-legal means of improving the increasing of the competitiveness, economic policy, state-legal means to increase the competitiveness.